

Який внесок можуть зробити Церкви у процвітання¹ громадського життя²

Переклад з німецької мови доповіді,
зробленої на 25-му конгресі фонду «Реновабіс»
«Нехай всі будуть одне. Екуменічні стосунки у Центральній та
Східній Європі. Задача та взаємозбагачення»
15.09.2021

Шановні пані та панове,
шановні слухачі,

Я хотів би розпочати цю розмову з відкриття. Мушу визнати, що я ніколи раніше не чув німецького слова «gedeihlich» [гедайліх], винесеного в заголовок. Завдяки пошукам я з'ясував, що цей термін має набагато більше значень, ніж просто «корисний». Він також означає «підтримуючий, «лікуючий» і навіть «благодатний». Тому слід вирішити, маємо ми на увазі перш за все корисність та використання у сенсі експлуатації чи все ж підтримуючий, лікуючий чи навіть благодатний вплив Церков на суспільство.

Другий аспект стосується аналогій скоріше з українського контексту. За нинішніх обставин швидше постає питання про корисну взаємодію чи підтримку, а іноді про протиставлення між Церквою та державою. Проте запропонована мені тема більше стосується зцілюючого та благодатного внеску Церкви у суспільне життя, тобто для громадян. Ця відмінність між державою та суспільством як партнером Церкви потребує короткого пояснення щодо ситуації в Україні.

Загальновідомо, що протягом семи років Україна перебуває у ситуації військового протистояння із сусідньою державою. Частина території були втрачені, а мільйони громадян живуть поза фактичними географічними кордонами України. Логічно і насправді природно, що держава та громадяни прагнуть досягти згоди, щоб відстояти своє спільне майбутнє як єдиного цілого. Петро Порошенко, обраний президентом у 2014 році, незабаром після початку конфлікту, був саме тим, хто під час свого перебування на посаді рішуче виступав на захист України від агресивної політики сусідньої держави.

---

¹ Переклад назви не є буквальним. Тут стоїть згаданий нижче прикметник «гедайліх».

² Доповідь прозвучала на секції, присвяченій ситуації в Україні.

Тим не менш, також добре відомо, що через п'ять років, на останніх президентських виборах 2019 року, переважна більшість – 73% виборців – проголосували за Володимира Зеленського. Єдиним регіоном з 25 областей України, де на той час чинний президент Петро Порошенко набрав трохи більше половини голосів, була Львівська область. Львівщина є відомою як центр українського національного руху та Української Греко-Католицької Церкви. Тоді, у 2019 році, три чверті громадян України проголосували за альтернативу цьому національному руху.

Якщо порівнювати регіонально, то можна побачити, що в половині областей України, а саме в 12 областях, Володимир Зеленський, на той час головний конкурент Порошенка, набрав понад 80% голосів, а в інших 12 областях – від 50% до 80% голосів³. Ці цифри вражають, особливо якщо згадати, що Зеленський прийшов до перемоги без будь-якого попереднього політичного досвіду. Багато проголосували не тільки за нове, але й проти старої політики Порошенка, який на додаток до інших сфер мав активну позицію у сфері міжцерковних відносин. На відміну від нього новий президент Зеленський не мав застережень щодо російської мови та мало цікавився релігійними питаннями.

Цей короткий екскурс в українську політику приводить нас до таких питань: Чим відрізняються між собою інтереси держави та інтереси населення або ж суспільства? Або у застосуванні до Церкви: чи має вона ставати частиною політичних стратегій? Якщо сформулювати з терміном «гедайліх», то питання звучатиме так: Церква повинна стати корисною для держави чи ж мати благодатний вплив на суспільство?

Тут також варто навести деякі дані щодо релігійності громадян України. До 70% населення України називають себе віруючими, а 85-90% з них ідентифікують себе як православні. Примітно, що особливо великою є частка тих, хто називає себе «просто православними». В останні роки ця група віруючих без прямої конфесійної приналежності є приблизно такою ж великою, як і в сукупності частка тих, хто чітко визначає свою приналежність до однієї з двох конкуруючих православних конфесій («Українська Православна Церква» та «Православна Церква України»).

У 2019 році понад 30% опитаних називали себе «просто православними», тоді як лише 13% ототожнювали себе з національно орієнтованою «Православною Церквою України». На сході та півдні України різниця була ще більшою: 37% проти

---

³ Поп. <https://www.cvk.gov.ua/pls/vp2019/wp302pt001f01=720pt021f01=233.html>.

6%⁴. З цих даних для мене з очевидністю випливає, що більша частина православних християн країни не підтримує протистояння між конфесіями та використання Церкви у політичних цілях.

Після цих роздумів щодо ситуації в Україні я хотів би навести приклад з німецького контексту. Приблизно 15 років тому, коли я навчався у Німеччині, я відвідав християнський гуртожиток у Берліні. З-поміж іншого мені розповіли парадокс щодо ставлення благодійників. Напередодні представники гуртожитку просили різних жертводавців допомогти у фінансуванні футбольної команди гуртожитку. Тоді у своїх пошуках вони були успішними.

Але водночас мені пояснили, що навряд чи можна знайти благодійників із значно секуляризованої громади Берліна для дійсно християнських цілей. Світське суспільство часто тримається подалі від Церкви або розглядає її як корисного партнера для досягнення власних цілей. Євангелізаційні заходи Церкви приносять в такому випадку невеликий успіх і навіть часто ігноруються. З цього прикладу випливає запитання: наскільки Церква повинна пристосовуватися до настроїв навколишнього середовища, щоб стати корисною? Чи ж вона має потенціал стати «гедайліх» у сенсі благодатного впливу?

Дві згадані перспективи описують можливість того, як Церкви можуть пропонувати використати себе у державних інтересах або ж пристосовуватися до актуальних інтересів секулярного суспільства. У доповіді мого колеги отця Ігоря Шабана Ви могли почути різні приклади успішної співпраці Церков та суспільства. Це, безсумнівно, також має місце.

Однак у своїх нинішніх міркуваннях я прагну зосередитися на фундаментальних питаннях. Вони є не менш важливими, ніж конкретні приклади позитивної співпраці Церков як з державою, так і з суспільством. Сьогодні позиція керівництва Української Православної Церкви, до якої я належу, часто неправильно трактується та піддається огульній критиці широкою громадськістю України. У релігійній сфері України ми маємо, власне, розкол, бо керівництво найбільшої конфесії в Україні фактично позиціонує себе на противагу державі. Я маю на увазі

---

⁴ Пор. дані брошури «Держава і Церква в Україні-2019: підсумки року і перспективи розвитку відносин», с. 12-15.

саме Українську Православну Церкву, адже за кількістю священників та парафій вона і досі залишається найбільшою конфесією країни⁵.

Держава відчуває спокусу використати церковну ситуацію у власних інтересах, або б ж, якщо сформулювати делікатніше: держава шукає партнерів у конфлікті з сусідньою державою на сході від своїх кордонів. Для цього держава намагається обмежити можливі проросійські настрої в країні. При цьому наша Церква на рівні керівництва примушується обмежити свої контакти зі своїми співбратами в Росії.

Таке ставлення йде всупереч даним, що були опубліковані в липні цього року. В опитуванні соціологічної групи «Рейтинг» було поставлене запитання, чи є росіяни та українці одним народом, що належить до спільного історичного та духовного простору. Для багатьох результати були неочікуваними. 41% опитаних відповіли позитивно – 65% з них були на сході України, 36% у центрі та лише 22% на заході⁶. Розходження втричі між Сходом та Заходом показує, що для українців ставлення до російської культурної спадщини та політики є досить дискусійним питанням та розділяє українське суспільство.

Значна частина громад та віруючих нашої Церкви живуть у регіонах, де ця близькість до Росії є визначальною. Чи буде у цьому випадку втручання Церкви у політичне протистояння з Росією корисним та лікуючим? Чи ж Церкві краще відсторонитися від мирської політики? На моє переконання, дистанціювання сприяє суспільному примиренню набагато краще, ніж політизація Церкви.

Я розцінюю роз'яснювальну роботу Української Православної Церкви, до якої я належу, у політичній сфері досить критично. Основним аспектом моєї критики є ставлення до великої кількості мирян, які отримали хрещення у наших громадах та які з різною періодичністю відвідують богослужіння у цих громадах. При цьому переважна більшість мирян отримала слабку катехизацію.

В умовах кризи керівництво нашої Церкви турбується насамперед про збереження церковних структур – єпархій, церковних будівель та численності священників. Мирянам скоріше залишається вільний вибір, змінювати свою конфесійну приналежність чи ж залишатися вірними тій конфесії, в якій вони колись

---

⁵ Пор. мій аналіз державної статистики англійською – <https://www.academic-initiative.org.ua/en/2021/04/09/status-of-national-church-in-ukraine/> та українською мовою – <https://www.academic-initiative.org.ua/2021/04/09/status-nazionalnoyi-tserkvy-ukrainy/>.

⁶ Пор. мій аналіз даних цього опитування англійською – https://www.academic-initiative.org.ua/en/2021/08/19/common_space_of_ukraine_with_russia/ та українською мовою – https://www.academic-initiative.org.ua/2021/08/19/yedynyi_prostir_ukrainy_z_rosiyeyu/.

розпочали своє християнське життя. А без базової катехитичної освіти існує велика небезпека непорозуміння та ідеологізації.

Але найважливішим моментом у цьому протистоянні я вважаю природу Церкви. Тут водночас існує значна претензія на володіння істиною та небезпека відсторонення від громадського життя. Я наведу кілька відповідних цитат з Біблії, які є нормативними для консервативної християнської позиції.

Перш за все, можна згадати слова Христа, звернені до Петра: «Ти скеля, і на цій скелі я збудую Церкву Мою, і сили пекла не переможуть її» (Матв. 16:18). Для православних тут йдеться не стільки про владу апостола Петра, скільки про існування Церкви до кінця світової історії. Переконавання в тому, що Церква буде існувати суттєво довше, ніж будь-яка держава, заохочує церковне керівництво до відстоювання своєї незалежної позиції.

Ще одне переконання – в тому, що конкуруюча церковна структура вже з самого початку була розкольницькою та нелегітимною, – надає цьому ентузіазму ще більшої ваги. Якщо на додаток до цього людина ще й апокаліптично налаштована, то їй легко буквально сприйняти слова Євангелія від Луки, які ставлять під сумнів збереження віри в кінці людської історії: «Однак, коли прийде Син Людський, чи знайде він віру на землі?» (Лук. 18: 8). Те саме Євангеліє від Луки протиставляє цьому послабленню віри заохочення для тих, хто залишиться вірним: «Не бійся, маленька паства! Бо сподобалося Отцю вашому дати вам царство» (Лук. 12:32).

Очевидно, що така логіка може привести до сектантського світогляду. Зі своїх спостережень я можу лише підтвердити наявність цих тенденцій відчуження релігійно мотивованих людей від життя українського суспільства. Таке ставлення можна підтвердити цитатою з Біблії, коли Христос говорить про відчуження від занепалого світу: «Моє Царство не від цього світу» (Іван 18: 36, 38). Усі згадані біблійні цитати звучать досить радикально і потребують відповідної екзегези.

Після цих роздумів я хотів би назвати три конкретні аспекти, які дають прямі відповіді на запитання, винесене в заголовок мого виступу.

- 1) Перш за все мені очевидно, що Церкви здатні зробити свій внесок у процвітання суспільного життя. Я не говорив тут про благодійну та соціальну роботу Церков. Але вона є очевидним наслідком християнської віри і має потенціал залучення активних мирян. Ці миряни можуть служити сполучною ланкою між інституційними структурами Церков та широкою громадськістю.

Збільшення кількості віруючих, які займаються соціальною роботою, мотивуватиме та залучатиме саме групу «просто православних».

- 2) Для України є особливо важливим, щоб православні Церкви посприяли єднанню країни по осі захід-схід. На сьогодні в Україні ми по суті переживаємо протилежну тенденцію, коли держава все ще прагне інструменталізувати релігійне середовище для своїх цілей. Але, на мою думку, вищезгадана кількість «просто православних» чітко показує, що політизація церковного життя є досить шкідливою.
- 3) Наприкінці я згадав кілька цитат зі Святого Письма, що можуть сприяти відчуженню віруючих від громадського життя та від суспільства в цілому. Це відчуження може статися саме з тими християнами, які всерйоз ставляться до своєї віри, але не отримали достатньої катехизації. Я бачу тут небезпеку, яка особливо стосується моєї Церкви. Ось чому я виступаю за культивоване та розвинене богослов'я, що здатне гармонійно пов'язати віру та розум.

У термінології блаженного Августина ми як християни маємо подвійну ідентичність приналежності до міста земного та міста небесного. Якщо нам вдасться успішно поєднати ці дві частини, то це було б найбільшим внеском Церков та їхніх богословів у благодатне процвітання суспільного життя.